

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΞΕ'

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1994

ΤΕΥΧΟΣ Γ'

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ

ΥΠΟ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Όμοτίμου Καθηγητού του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Τακτικού Μέλους τῆς «Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας
τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν»

1. Εἰσαγωγικά.

Στὴν Ἁγία Γραφή ἀναφέρονται οἱ λέξεις δικαιοσύνη καὶ δίκαιος. Δικαιοσύνη γενικῶς σημαίνει πράξι ἢ ἐνέργεια ἢ στάσι, ποὺ σὲ μία σχέσι κοινωνίας ἐκδηλώνεται ἀπὸ ἓνα πρόσωπο σὲ ἄλλο πρόσωπο ἢ σὲ ἄλλα πρόσωπα ὡς κανὼν ποὺ οἰκοδομεῖ τὴν σχέσι αὐτῆ καὶ ὑποβοηθεῖ τὴν ὑπαρξὶ καὶ τὴν καλὴ ποιότητά της. Καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχουν διάφορα εἶδη σχέσεων κοινωνίας, μεταξὺ τῶν προσωπικῶν ὄντων, γι' αὐτὸ ὑπάρχουν καὶ διάφορα εἶδη δικαιοσύνης, ἢ ὅποια εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς συμβιώσεως. Ἐὰν ἀνοίξωμε τὸ Ταμεῖον (Concordantia) τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, θὰ διαπιστώσωμε μὲ ἐκπληξὶ ὅτι ἑκατοντάδες χωρίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀναφέρονται στὸν πλουραλιστικὸ ἐννοιολογικὸ προσδιορισμὸ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ κλεψύδρα δὲν ἐπιτρέπει ἀναφορὰ σὲ ὅλα τὰ χωρία αὐτά. Γι' αὐτὸ θὰ προσπαθήσωμε μόνον δειγματοληπτικῶς καὶ φαινομενολογικῶς νὰ προσεγγίσωμε μερικὰ ἐξ αὐτῶν, ποὺ παρουσιάζουν ἀφ' ἑνὸς λιγώτερο τὴ θεία δικαιοσύνη καὶ ἀφ' ἑτέρου περισσότερο τὴν ἀνθρωπίνην δικαιοσύνη.

2. Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Ἡ Θεία Δικαιοσύνη τόσον στὴν Παλαιά, ὅσον καὶ στὴν Καινὴ

* Εἰσήγησις ποὺ ἔγινε τὸν Δεκέμβριον 1993 στὸ Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιον τοῦ «Κέντρου Δικανικῶν Μελετῶν». Τὸ Κέντρο τοῦτο ἰδρύθηκα καὶ διευθύνεται ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν κ. Κωνσταντῖνον Μπέη.

Διαθήκη συνδέεται με τὴν θεία ἀγάπη καὶ εὐσπλαγχνία καὶ με τὴ θεία κρίσι.

α) Παλαιὰ Διαθήκη.

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἐπανελημμένως τονίζει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι «δίκαιος Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν»¹, «πιστός, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία, δίκαιος καὶ ὁσιος Κύριος»², «δίκαιος ἐπὶ πᾶσι»³. «Δίκαιος εἶ, Κύριε, καὶ πάντα τὰ ἔργα σου καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοί σου ἐλεημοσύναι καὶ ἀλήθεια, καὶ κρίσιν ἀληθινὴν καὶ δικαίαν σὺ κρίνεις εἰς τὸν αἰῶνα»⁴. «Πάντα τὰ ἔργα Κυρίου μετὰ δικαιοσύνης»⁵. «Ἐλεήμων ὁ Κύριος καὶ δίκαιος»⁶.

Ὁ Θεὸς συνάπτει σχέσι πρὸς τὸν περιούσιον λαὸν Του «ἐν δικαιοσύνη καὶ ἐν κρίματι καὶ ἐν ἐλέει καὶ ἐν οἰκτιρμοῖς»⁷, διότι δὲν εἶναι μόνον δίκαιος, ἀλλὰ καὶ «οἰκτίρων καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος»⁸.

Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ χωρία τῆς Π.Δ., ποὺ παρουσιάζουν τὸν Θεὸν ὡς Κριτὴν, ὁ Ὅποιος «δικαιοσύνην ἐποίησε καὶ κρίσιν αὐτοῦ μετὰ Ἰσραὴλ»⁹. Ὁ Θεὸς κατευθύνει τὴ δικαιοσύνη Του πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀμετανοήτων ἀμαρτωλῶν. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ «κλισηθήσεται ὡς ὕδωρ κρῖμα καὶ δικαιοσύνη ὡς χειμάρρους ἄβατος»¹⁰.

Πάντοτε, κατὰ τὴν ἀντιμετώπισι τῶν ἀμετανοήτων ἀδίκων καὶ ἀμαρτωλῶν, «ὑψωθήσεται Κύριος Σαβαώθ ἐν κρίματι, καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος δοξασηθήσεται ἐν δικαιοσύνη»¹¹.

Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλώνεται καὶ ὡς «δικαίωσις» τῶν ἀδικουμένων δικαίων. Ὁ Θεὸς «εἰσακούει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ... τοῦ δικαίωσαι δίκαιον, δοῦναι αὐτῷ κατὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ»¹². Ὁ Θεὸς «ποιεῖ ἔλεος καὶ κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς»¹³.

Ὁ Ψαλμωδός, πλήρης ἐμπιστοσύνης στὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ,

1. Ψαλμ. 10,7.

2. Δευτερ. 32,4.

3. Νεεμ. 9,33.

4. Τωβίτ 3,2.

5. Παροιμ. 16,9.

6. Ψαλμ. 114,5.

7. Ὠσηὲ 2,19.

8. Ψαλμ. 144,8.

9. Δευτ. 33,21.

10. Ἀμώς 5,24.

11. Ἦσ. 5,16.

12. Γ' Βασιλ. 8,32.

13. Ἱερεμ. 9,24· 23,5.

λέγει πρὸς Αὐτόν: «Ἐποίησας τὴν κρίσιν μου καὶ τὴν δίκην μου, ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρίνων δικαιοσύνην. Ἐπετίμησας ἔθνεσι, καὶ ἀπώλετο ὁ ἀσεβής»¹⁴. Ὁ 95ος Ψαλμὸς ἐπισημαίνει χαρακτηριστικῶς: «Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν... Κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι. Εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιástῃ ἡ γῆ... ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, ὅτι ἔρχεται, ἔρχεται κρίνει τὴν γῆν. Κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καὶ λαοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ»¹⁵.

β) Καινὴ Διαθήκη.

Στὴν Καινὴ Διαθήκη γίνεται λόγος γιὰ τὴ φανέρωσι τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἰσοδύναμη ἔκφρασι τῆς «Βασιλείας τῶν οὐρανῶν»¹⁶. Μέσα στὰ πλαίσια αὐτῆς, κατὰ τὸν Ἁπ. Παῦλο, «παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι, δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν»¹⁷. «Δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται μαρτυρουμένη ὑπὸ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας»¹⁸.

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Albert Descamps, ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ὅπως παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν Ἁπ. Παῦλο, «εἶναι ἡ Θεία Χάρη, ἀπὸ τῆ φύσις τῆς ἐσχατολογικῆ καὶ μάλιστα ἀποκαλυπτικῆ, ποὺ ἡ πρόγευσή της εἶναι ὡστόσο πραγματικῆ ἀπὸ τώρα στὴν χριστιανικὴ ζωῆ... Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἔρχεται ἀπὸ τὸν οὐρανὸ γιὰ νὰ μεταμορφώσει τὴν ἀνθρωπότητα... Εἶναι ἓνα ἀγαθὸ ποὺ ἀνήκει οὐσιαστικὰ στὸν Θεὸ καὶ τὸ ὁποῖο γίνεται δικό μας χωρὶς νὰ πάψει νὰ εἶναι οὐράνιο ἀγαθόν»¹⁹.

Ἔτσι ὁ Θεὸς δείχνει τὴ δικαιοσύνη του «ἐν τῷ νῦν καιρῷ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον καὶ δικαιούντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ»²⁰.

Στὴν Καινὴ Διαθήκη ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ σχετίζεται πρὸς τὴν μέλλουσα κρίσι, κατὰ τὴν ὁποία «συναχθήσεται ἔμπροσθεν

14. Ψαλμ. 9, 5-6.

15. Ψαλμ. 95, 9-13.

16. Ματθ. 5,20 καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα χωρία.

17. Ρωμ. 1,17.

18. Ρωμ. 3, 21-22.

19. *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας*, μεταφρασμένο ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ μὲ τὴν ἐποπτεία τῶν Σάββα Ἀγουρίδη, Σταύρου Βαρτανιάν, Γεωργίου Γρατσέα, Γαβριὴλ Μαραγκοῦ, Γεωργίου Ρηγοπούλου, Σεβαστιανοῦ Φρέρη, Καίτης Χιωτέλλη, ἔκδοσις «Βιβλικὸ Κέντρον "Ἄρτος Ζωῆς"», Ἀθήνα 1980, ἄρθρο *Δικαιοσύνη*, μφρ. Χαρ. Σωτηροπούλου, στ. 274.

20. Ρωμ. 3,26.

αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη καὶ ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων»²¹. Στὴν μέλλουσα αὐτὴ κρίσι «ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι καὶ ἀφοριοῦσι τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου τῶν δικαίων»²².

Ὁ διανεμητικὸς χαρακτῆρ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ τονίζεται ἰδιαίτερος ἀπὸ τὸν Ἄπ. Παῦλο, ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ περὶ τῆς «δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὅς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον, τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθόμενοι δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὀργή»²³.

Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ κ. Βασιλείος Νικόπουλος, «κυρίως τὴν διανεμητικὴν δικαιοσύνην προβάλλει ὁ Παῦλος στὶς ἐπιστολές του μὲ τὸ ἴδιο σχεδὸν νόημα καὶ περιεχόμενο πού τὴν γνωρίζομε ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα, στὴν ὁποία ὀφείλομε τὴ διαμόρφωσή της. Πρωταρχικὰ ὁ Παῦλος ἀνάγει τὶς ἀρχές τῆς διανεμητικῆς δικαιοσύνης στὸν Θεό, ὑποστηρίζοντας ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Θεός, ὡς ὑπεριάτη ἐξουσία, ἀπονέμει στὸν καθένα αὐτὸ πού τοῦ ἀνήκει ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία του, ἢ ὁποῖα προσδιορίζεται μὲ βάση τὰ ἔργα τοῦ καθενός»²⁴.

Τῇ δικαιοσύνῃ ἀκριβῶς τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ κατοπτρίζη καὶ ἡ δικαιοσύνη τῶν ἀνθρώπων, γιὰ τὴν ὁποία ἐπίσης ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη κάνουν ἐκτενῆ λόγο.

3. Ἡ δικαιοσύνη τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

α) Παλαιὰ Διαθήκη.

Ἡ ἔννοια τῆς δικαιοσύνης τῶν ἀνθρώπων στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἔχει διάφορες ἀποχρώσεις:

Συχνὰ ὡς δικαιοσύνη ἀναφέρεται ἡ καθολικὴ ἀρετὴ, πού περιλαμβάνει ὅλες τὶς ἠθικὲς τάσεις καὶ προσεγγίζει στὶς σημερινὲς χριστιανικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ἀγιότητα καὶ τὴν εὐσέβεια. Ἡ δικαιοσύνη αὐτὴ ἔχει θρησκευτικὴ θεμελίωσι καὶ σημαίνει συμπεριφορὰ

21. *Ματθ.* 25, 31-46.

22. *Ματθ.* 13,49.

23. *Ρωμ.* 2, 5-8.

24. Βασιλείου Νικοπούλου, *Ἡ νομικὴ σκέψη τοῦ Ἄπ. Παύλου (Συμβολὴ στὴν ἱστορικὴ ἐρευνα τοῦ Δικαίου τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων)*, Διδακτορικὴ Διατριβή, Θεσσαλονίκη, 1992, σ. 73.

σύμφωνη πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ²⁵, δηλαδή πλήρη τήρησι τῶν θείων ἐντολῶν.

Ἡ πίστις τοῦ Ἀβραὰμ θεωρεῖται ὡς δικαιοσύνη: «Καὶ ἐπίστευσεν Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην»²⁶.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὸν Φινεές: «Καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἕως τοῦ αἰῶνος»²⁷.

Ὅταν ἡ Σιών περιέπεσε σὲ ἠθικὴ ἔξαχρείωσι, ἔχασε, κατὰ τὸν Ἡσαΐα, τὴ δικαιοσύνη, ἡ ὁποία θὰ ἐπιστρέψῃ μετὰ τὴν ἠθικὴ ἀνόρθωσι τῆς χώρας. Ἄς ἐπιτραπῇ νὰ παρατεθῇ ἡ σχετικὴ εὐγλωττη καὶ ρωμαλέα περιγραφή, στὴν ὁποία παρουσιάζεται ἐποπτικῶς καὶ ἡ ἀξιολόγησις τῶν ἀρχόντων ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης: «Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών, πλήρης κρίσεως; Ἐν ἧ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονεῖται, τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον· οἱ κάπηλοί σου μίγουσι τὸν οἶνον ὕδατι... Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος... Οὐαὶ τοῖς ἰσχύουσιν ἐν Ἱερουσαλήμ... Τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ἀπολέσω καὶ ἀφελῶ πάντας ἀνόμους ἀπὸ σοῦ καὶ πάντας ὑπερηφάνους ταπεινώσω. Καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου ὡς τὸ πρότερον καὶ τοὺς συμβούλους σου, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς. Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστὴ Σιών»²⁸.

Ἡ δικαιοσύνη στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἔχει σημαντικὴ σύνδεσι μὲ τὴν Νομολογία καὶ προϋποθέτει συμμόρφωσι πρὸς τοὺς κανόνες τοῦ θείου νόμου, συμφώνως πρὸς τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ζοῦν οἱ πιστοὶ καὶ νὰ κρίνουν οἱ κριτὲς καὶ οἱ δικαστές²⁹. Ἔτσι τὸ Δευτερονόμιο λ.χ. λέγει: «Καὶ ἐνετειλάμην τοῖς κριταῖς ὑμῶν ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, λέγων· διακούετε ἀνὰ μέσον τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, καὶ κρίνατε δικαίως ἀνὰ μέσον ἀνδρός, καὶ ἀνὰ μέσον ἀδελφοῦ...»³⁰. «Κριτὰς... ποιήσεις σεαυτῷ ἐν ταῖς πόλεσι... καὶ κρινούσι τὸν λαὸν κρίσιν δικαίαν. Οὐκ ἐκκλινοῦσι κρίσιν, οὐδὲ ἐπιγνώσονται πρόσωπον, οὐδὲ λήφονται δῶρον· τὰ γὰρ δῶρα ἀποτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς σοφῶν... Δικαίως τὸ δίκαιον διώξῃ, ἵνα ζητεὶ καὶ εἰσελθόντες κληρονομήσητε τὴν γῆν...»³¹.

Τὰ χρησιμοποιοούμενα στίς συναλλαγῆς μέτρα καὶ σταθμὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀκριβῆ καὶ ὄχι λειψά: «Οὐ ποιήσετε ἄδικον ἐν κρίσει, ἐν

25. Walter Kornfeld, «Gerechtigkeit des Menschen im Alten Testament», στὸ *Lexikon für Theologie und Kirche*, τόμ. 4, Freiburg 1960, στ. 711-713.

26. Γέν. 15,6.

27. Ψαλμ. 105,31.

28. Ἡσ. 1, 21-26.

29. Walter Kornfeld, ἑ.ἀ., στ. 712.

30. Δευτερ. 1,16.

31. Δευτερ. 16, 18-20.

μέτροις καὶ ἐν σταθμοῖς καὶ ἐν ζυγοῖς»³². «Οὐκ ἔσται ἐν τῇ οἰκίᾳ σου μέτρον καὶ μέτρον, μέγα ἢ μικρόν· στάθμιον ἀληθινὸν καὶ δίκαιον ἔσται σοι, καὶ μέτρον ἀληθινὸν καὶ δίκαιον ἔσται σοι..., ὅτι βδέλυγμα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου... πᾶς ποιῶν ἄδικα»³³.

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἔχει πλήθος παρομοίων διατάξεων: «Οὐ συγκαταθήσῃ μετὰ τοῦ ἀδίκου γενέσθαι μάρτυς ἄδικος... Οὐ διαστρέψεις κρίμα πένητος ἐν κρίσει αὐτοῦ. Ἄπὸ παντὸς ῥήματος ἀδίκου ἀποστήσῃ· ἀθῶν καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς, καὶ οὐ δικαιώσεις τὸν ἀσεβῆ ἕνεκα δώρων»³⁴. Ἡ δικαστικὴ κρίσις πρέπει νὰ στρέφεται ἐναντίον ἐκείνου, ὁ ὁποῖος «ἐποίησεν ἀνομίαν καὶ οὐ δικαιοσύνην»³⁵.

Ὁ προφήτης Ἰερεμίας κατακρίνει ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος «οἰκοδομεῖ οἰκίαν αὐτοῦ οὐ μετὰ δικαιοσύνης, καὶ τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ οὐκ ἐν κρίματι»³⁶.

Ὁ προφήτης Ἀμὼς κατακρίνει τοὺς ἀσεβεῖς, οἱ ὁποῖοι ζοῦν «καταπατοῦντες δίκαιον, λαμβάνοντες ἀλλάγματα καὶ πένητας ἐν πύλαις ἐκκλίνοντες»³⁷.

Ὁ Ἡσαΐας τονίζει μὲ ἔμφασι ὅτι πρέπει νὰ ἀσκήται ἡ δικαιοσύνη ὑπὲρ τῶν ἀδυνάτων, ἀπροστατευτῶν καὶ ἀδικουμένων: «Μάθετε καλὸν ποεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ρύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῶ καὶ δικαιώσατε χήραν...»³⁸. Γι' αὐτὸ ὁ ἴδιος προφήτης στιγματίζει τοὺς ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι «ἀπειθοῦσι, κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ὀρφανοῖς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσιν χηρῶν οὐ προσέχοντες»³⁹.

Ἐπανελλημμένως συνιστῶνται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ δικαίου καὶ ἡ ἀσκησις τῆς δικαιοσύνης: «Τάδε λέγει Κύριος· ποιεῖτε κρίσιν καὶ δικαιοσύνην, καὶ ἐξαιρείσθε διηρπασμένον ἐκ χειρὸς ἀδικοῦντος αὐτόν, καὶ προσήλυτον καὶ ὀρφανὸν καὶ χήραν μὴ καταδυναστεύετε, καὶ μὴ ἀσεβήτε, καὶ αἷμα ἀθῶν μὴ ἐκχέτε ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ»⁴⁰.

Καὶ ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ τονίζει: «Ἀδικίαν καὶ ταλαιπωρίαν

32. Λευϊτ. 19,35.

33. Δευτερ. 25, 14-16.

34. Ἐξοδ. 23, 1-7.

35. Ἡσ. 5,7.

36. Ἰερ. 22,13.

37. Ἀμὼς 5,12.

38. Ἡσ. 1,17.

39. Ἡσ. 1,23.

40. Ἰερεμ. 22,3.

ἀφέλεσθε καί κριμα καὶ δικαιοσύνην ποιήσατε, ἐξάρκατε καταδυναστείαν ἀπὸ τοῦ λαοῦ μου, λέγει Κύριος»⁴¹.

Ὡς φωτεινὸ παράδειγμα ἀσκήσεως τῆς δικαιοσύνης ἐξαίρεται ἡ βασιλεία τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ Σολομῶντος: «Καὶ ἦν Δαυὶδ ποιῶν κριμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν αὐτοῦ»⁴².

Ἡ βασίλισσα τοῦ Σαββὰ εἶπε στὸν Σολομῶντα: «Γένοιτο Κύριος ὁ Θεός σου εὐλογημένος, ὃς ἠθέλησεν ἐν σοὶ δοῦναί σε ἐπὶ θρόνου Ἰσραὴλ, διὰ τὸ ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Ἰσραὴλ στήσαι εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἔθετό σε βασιλέα ἐπ' αὐτούς, τοῦ ποιεῖν κριμα ἐν δικαιοσύνη καὶ ἐν κριμασιν αὐτῶν»⁴³.

Κατὰ παρόμοιον τρόπο οἱ προφῆτες ἐξυμνοῦν τὸν Μεσσία, ὁ Ὁποῖος ἐγγυᾶται τὸ δίκαιο καὶ τὴ δικαιοσύνη: «Καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὄσφυν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεία εἰλημμένος τὰς πλευράς. Καὶ συμβοσκηθήσεται λύκος μετ' ἀρνός καὶ πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφω, καὶ μοσχάριον καὶ ταῦρος καὶ λέων ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ παιδίον μικρὸν ἄξει αὐτούς»⁴⁴. «Ἴδου ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀναστήσω τῷ Δαυὶδ ἀνατολὴν δικαίαν, καὶ βασιλεύσει βασιλεύς, καὶ συνήσει, καὶ ποιήσει κριμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς»⁴⁵.

Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὴ διδασκαλία αὐτὴ καὶ τὰ παραδείγματα αὐτὰ πρέπει νὰ διεξάγεται τὸ ἔργο τῆς δικαιοσύνης. Ἀπὸ τοὺς κριτὲς ἀπαιτεῖται ἀκεραιότης στήν ἀσκησι τῶν καθηκόντων τους: «Οὐ ποιήσετε ἄδικον ἐν κρίσει· οὐ λήψη πρόσωπον πτωχοῦ, οὐδὲ μὴ θαυμάσης πρόσωπον δυνάστου· ἐν δικαιοσύνη κρινεῖς τὸν πλησίον σου»⁴⁶. Κατὰ τὶς Παροιμίες, «ὃς δίκαιον κρίνει τὸν ἄδικον, ἄδικον δὲ τὸν δίκαιον, ἀκάθαρτος καὶ βδελυκτὸς παρὰ Θεῶν»⁴⁷.

Χαρακτηριστικῶς λέγει σχετικῶς ὁ Ἡσαΐας: «Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν..., οἱ δικαιούντες τὸν ἀσεβῆ ἐνεκεν δώρων καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἴροντες»⁴⁸.

Ἡ Π.Δ. ἐξαίρει τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα τῆς δικαιοσύνης. Οἱ Παροιμίες λ.χ. τονίζουν χαρακτηριστικῶς: «Δικαιοσύνη ἀμώμους ὀρθοτομεῖ ὁδοῦς, ἀσέβεια δὲ περιπίπτει ἀδικία... Τελευτήσαντος ἀνδρὸς δικαίου, οὐκ ὄλλυται ἐλπίς... Ἐν ἀγαθοῖς δικαίων κατώρθωσε

41. Ἰεζ. 45,9.

42. Β' Βασιλειῶν 8,15. Πρβλ. Α' Παραλειπομένων 18,14.

43. Γ' Βασιλειῶν 10,9. Πρβλ. Β' Παραλειπομένων 9,8.

44. Ἦσ. 11, 5-6.

45. Ἰερεμ. 23,5.

46. Λευίτ. 19,15.

47. Παροιμ. 17,15.

48. Ἦσ. 5,22.

πόλις, στόμασι δὲ ἀσεβῶν κατεσκάφη... Ἐν ὁδοῖς δικαιοσύνης ζωῆ, ὁδοὶ δὲ μνησικάκων εἰς θάνατον»⁴⁹.

Ἡ δικαιοσύνη στὴν Παλαιὰ Διαθήκη συνδέεται μὲ τὴν ἀγαθοεργία καὶ τὴν ἐλεημοσύνη: «Ἄγαθὸν προσευχὴ μετὰ νηστείας καὶ ἐλεημοσύνης καὶ δικαιοσύνης· ἀγαθὸν τὸ ὀλίγον μετὰ δικαιοσύνης ἢ πολὺ μετὰ ἀδικίας... Οἱ ποιοῦντες ἐλεημοσύνας καὶ δικαιοσύνας πλησθήσονται ζωῆς»⁵⁰. «Γενοῦ φιλελεήμων καὶ δίκαιος, ἵνα σοι καλῶς ᾦ»⁵¹. Κατὰ τὴν Σοφία Σολομῶντος, «δεῖ τὸν δίκαιον εἶναι φιλάνθρωπον»⁵².

Τὸ *minimum* τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ποὺ προβάλλεται ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ποὺ θὰ ἦταν καὶ σήμερα τὸ ἰδεώδες ὄλων τῶν κοινωνιῶν, ἐκφράζεται ἐπιγραμματικῶς στὴ φράσι τοῦ Δευτερονομίου: «Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ ἐνδεής»⁵³. Ἀξιόλογα εἶναι καὶ ὅσα προστίθενται σχετικῶς στὸ Δευτερονόμιο: «Ἐὰν δὲ γένηται ἐν σοὶ ἐνδεής ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ἐν μιᾷ τῶν πόλεων σου ἐν τῇ γῆ..., οὐκ ἀποστρέψεις τὴν καρδίαν σου, οὐδ' οὐ μὴ συσφίγῃς τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ σου τοῦ ἐπιδεομένου· ἀνοίγων ἀνοίξεις τὰς χεῖράς σου αὐτῷ καὶ δάνειον δανειεῖς αὐτῷ ὅσον ἐπιδέεται, καθότι ἐνδεεῖται»⁵⁴.

Ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ παρουσιάζει τὸν Θεὸ νὰ ἐπισημαίνῃ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπογραφίας τοῦ δικαίου: «Ὁ δὲ ἄνθρωπος ὃς ἔσται δίκαιος, ὁ ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην... Καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ οὐ μὴ μάνη... Καὶ ἄνθρωπον οὐ μὴ καταδυναστεύσῃ, ἐνεχυρασμὸν ὀφειλαντος ἀποδώσει καὶ ἄρπαγμα οὐχ ἀρπᾶται, τὸν ἄρτον αὐτοῦ τῷ πεινῶντι δώσει, καὶ γυμνὸν περιβαλεῖ καὶ τὸ ἀργύριον αὐτοῦ ἐπὶ τόκῳ οὐ δώσει καὶ πλεονασμὸν οὐ λήψεται καὶ ἐξ ἀδικίας ἀποστρέψει τὴν χεῖρα αὐτοῦ, κρίμα δίκαιον ποιήσει ἀνὰ μέσον ἀνδρῶς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ πλησίον αὐτοῦ, καὶ τοῖς προστάγμασί μου πεπόρευται... Δίκαιος οὗτός ἐστιν»⁵⁵.

Ὁ ἴδιος προφήτης παρουσιάζει στὴ συνέχεια ἀντιθετικῶς μερικὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ἀδίκου: «Ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ... δικαίου οὐκ ἐπορεύθη, ἀλλά... καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἐμίανε καὶ

49. Παροιμ. 11, 5-10· 12,28.

50. Ταβίτ 12, 8-9.

51. Ταβίτ 14,9.

52. Σοφία Σολομῶντος 12,19.

53. Δευτερ. 15,4.

54. Δευτερ. 15, 7-8.

55. Ἰεζ. 18, 5-9.

πιωχόν καὶ πένητα κατεδυνάστευσε, καὶ ἄρπαγμα ἤρπασε, καὶ ἐνεχυρασμὸν οὐκ ἀπέδωσε, καὶ εἰς τὰ εἰδῶλα ἔθετο τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ἀνομίαν πεποίηκε, μετὰ τόκου ἔδωκε, καὶ πλεονασμὸν ἔλαβεν...»⁵⁶.

Στὴν ἔλλειψι δικαιοσύνης ἀναφέρεται καὶ ὁ προφήτης Ἰερεμίας μὲ τοὺς ἐξῆς λόγους: «Ὁ οἰκοδομῶν οἰκίαν αὐτοῦ οὐ μετὰ δικαιοσύνης, καὶ τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ οὐκ ἐν κρίματι, παρὰ τῷ πλησίον αὐτοῦ ἐργάται δωρεάν, καὶ τὸν μισθὸν αὐτοῦ οὐ μὴ ἀποδώσει αὐτῷ... Ἴδου οὐκ εἰσὶν οἱ ὀφθαλμοί σου οὐδὲ ἡ καρδιά σου καλὴ, ἀλλὰ εἰς τὴν πλεονεξίαν σου, καὶ εἰς τὸ αἷμα τὸ ἀθῶον τοῦ ἐκχέειν αὐτό, καὶ εἰς ἀδικήματα καὶ εἰς φόνον τοῦ ποιεῖν αὐτά»⁵⁷.

Ὁ δίκαιος διακρίνεται ἀκόμη καὶ διὰ τὰ ζωοφιλικὰ του αἰσθήματα: «Δίκαιος οἰκτεῖρει ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ σπλάγχνα τῶν ἀσεβῶν ἀνελεήμονα»⁵⁸.

Κατὰ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὁ δίκαιος δέχεται πάντοτε τὶς ἐκδηλώσεις τῆς προστασίας καὶ τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ. Ἴδου δειγματοληπτικῶς μερικὰ σχετικὰ χωρία: «Ἀβραάμ εἶπε· μὴ συναπολέσης δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς καὶ ἔσται δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής»⁵⁹. «Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Νῶε· εἰσελθε σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου εἰς τὴν κιβωτόν, ὅτι σὲ εἶδον δίκαιον ἐναντίον μου ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ»⁶⁰. «Τίς κατασκηνώσει ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ σου; Πορευόμενος ἄμωμος καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, λαλῶν ἀλήθειαν»⁶¹.

β) Καινὴ Διαθήκη.

Οἱ ἔννοιες τῆς δικαιοσύνης, τοῦ δικαίου καὶ τῶν δικαίων ἀνθρώπων προβάλλονται πολλὰς φορὰς στήν Καινὴ Διαθήκη. Ἴδου κατ' ἐπιλογὴν μερικὰ χωρία:

Στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου ἀναφέρεται ὁ Ἰησοῦς νὰ λέγη: «Πρόπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην»⁶². Χαρακτηριστικοὶ εἶναι καὶ οἱ δύο Μακαρισμοί, κατὰ τοὺς ὁποίους εἶναι «μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται..., μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἐνεκὸν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁶³.

56. Ἰεζ. 18, 11-13.

57. Ἰερ. 22, 13-17.

58. Παροιμ. 12,10.

59. Γέν. 18, 23-32.

60. Γέν. 7,1.

61. Ψαλμ. 14,1 ἐξ.

62. Ματθ. 3,15.

63. Ματθ. 5,6 καὶ 10.

Ἡ δικαιοσύνη, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου, συνδέεται μὲ τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ: «Ζητεῖτε πρῶτον τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ»⁶⁴.

Στὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους ὁμιλία ὁ Κύριος συμπληρώνει τὴν ἰουδαϊκὴν legalitatem μὲ τὴν χριστιανικὴν moralitatem: «Ἦκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ φονεύσεις· ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκὴ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει»⁶⁵. «Ἦκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις οὐ μοιχεύσεις. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ»⁶⁶.

Ὁ Θεὸς δείχνει ἐνδιαφέρον καὶ στοργὴν ὄχι μόνον γιὰ τοὺς δικαίους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ἀδίκους: «Τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους»⁶⁷. Χαρακτηριστικῶς τονίζει ὁ Ἰησοῦς: «Οὐ χρειᾶν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες... Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν»⁶⁸.

Στὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου ἀναφέρεται ἡ προτροπὴ τοῦ Ἰησοῦ: «Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε»⁶⁹.

Ἰδιαιτέρως ἔχει ἤδη ὀρθῶς ἐπισημανθῆ ἡ δαψιλῆς ἐνασχόλησις τοῦ Ἀπ. Παύλου μὲ τὶς ἐννοίες τοῦ δικαίου καὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ μὲ διάφορα νομικὰ ζητήματα⁷⁰. Ὁ Ἀπ. Παῦλος «ὑπῆρξε ἐγκρατῆς

64. *Ματθ.* 6,33.

65. *Ματθ.* 5, 21-22.

66. *Ματθ.* 5,28.

67. *Ματθ.* 5,45.

68. *Ματθ.* 9,13. Πρβλ. *Μάρκ.* 2,17. *Λουκ.* 5,31.

69. *Ἰωάν.* 7,24. Περισσότερα γιὰ τὴν ἐννοία τῆς δικαιοσύνης στὰ Εὐαγγέλια βλ. στὰ ἐξῆς: A. Descamps, *Les justes et la justice et le Christianism primitiv dans les Evangiles*, Louvain 1950. M. J. Fiedler, *Der Begriff δικαιοσύνη Matthäus Evangelium*, Halle - Wittenberg 1951.

70. Ἀπὸ τὴν ὑπάρχουσα σχετικὴ Βιβλιογραφία σημειώνομε κατ' ἐκλογὴν τὰ ἐξῆς: Th. Häring, *Δικαιοσύνη Θεοῦ bei Paulus*, Tübingen 1896. C. Cremer, *Die paulinische Rechtfertigungslehre im Zusammenhang ihrer geschichtlichen Voraussetzungen*, Gütersloh 1900. E. Käsemann, *Gottes Gerechtigkeit bei Paulus*, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 58 (Tübingen 1961) 367-378. P. Stuhlmacher, *Gerechtigkeit Gottes bei Paulus*, Göttingen 1965. Ἀλεξ. Τσιριντάνη, «Παῦλος καὶ Νόμος», περ. *Ἀκτίνες*, 15, 481 ἐξ. Alex. Tsirintanis, «Paulus and Law», στὸν πανηγυρικὸ τόμο *Paulus - Oecumene - Hellas, An ecumenical Symposium, published by the Student Christian Association of Greece*, Athens 1951. Ἰδιαιτέρως ἀναφέρομε τὴν ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου ἀξιόλογη Διδακτορικὴ Διατριβή: Βασιλείου Εὐτ. Νικοπούλου, *Ἡ νομικὴ σκέψη τοῦ Ἀπ. Παύλου (Συμβολὴ στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα τοῦ Δικαίου τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων)*, Θεσσαλονίκη 1992. Στῆ Διατριβῇ αὐτῇ ἐντάσσονται πα-

νομοδιδάσκαλος με πολύπλευρη φιλοσοφική και νομική παιδεία»⁷¹. Γι' αὐτὸ «οἱ νομικοὶ δὲν ἔκρυψαν τὴν ἐκπληξή τους, ὅταν ἀρκετὰ καθυστερημένα διαπίστωσαν ὅτι "ὁ κλητὸς τοῦ Χριστοῦ ἀπόστολος" ἀσχολήθηκε σὲ ἐπιστολές του με πολλὰ σπουδαῖα δικαιοκὰ προβλήματα... Οἱ νομικὲς ἐνασχολήσεις τοῦ Παύλου ἀφοροῦν ὅλους σχεδὸν τοὺς κλάδους τοῦ Δικαίου, ἀπὸ τὰ γενικώτερα προβλήματα τῆς Φιλοσοφίας του, ὅπως εἰδικότερα τὸ πρόβλημα τῆς ἔρευνας τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς δικαιοσύνης, τῶν σχέσεών της πρὸς τὴ νέα χριστογενὴ ἔννοια τῆς ἀγάπης, τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου, μέχρι τὰ πολλὰ καὶ εἰδικὰ προβλήματα τοῦ ἰσχύοντος στήν ἐποχὴ του Δικαίου, δημόσιου καὶ ἰδιωτικοῦ»⁷².

Στὴ νομικὴ σκέψη τοῦ Ἁπ. Παύλου εἶναι ἐκδηλη ἡ ἐπίδρασις τοῦ νομοδιδασκάλου Γαμαλιήλ, ποὺ διηύθυνε τὴ Σχολὴ Δικαίου, τὴν ὁποία εἶχεν ἰδρύσει στὰ Ἱεροσόλυμα ὁ παππὸς του Χιλλέλ. Ἡ Σχολὴ αὐτὴ «ἀνήγαγε σὲ δόγμα της τὴν ἐρμηνεία τοῦ Δικαίου με βάση τὸ πνεῦμα (voluntas) τοῦ νόμου, ἡ ὁποία καὶ σήμερον ἀποτελεῖ

λαιότερες ἀπόψεις τοῦ ἰδίου συγγραφέως, ποὺ ἀνεπτύχθησαν σὲ ἐπὶ μέρους μελέτες του, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στὴ Βιβλιογραφία καὶ σὲς Ὑποσημειώσεις τῆς Διατριβῆς: «Αἱ σχέσεις τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ τῆς δικαιοσύνης κατὰ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν τοῦ Ἁπ. Παύλου», περ. *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 59,34 ἔξ. «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὡς νομικὸς», περ. *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 64. «Αἱ περὶ Φυσικοῦ Δικαίου ἀντιλήψεις τοῦ Ἁπ. Παύλου», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Δικηγορικοῦ Συλλόγου Θεσσαλονίκης Α'*, 79 ἔξ. «Τὸ πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας τοῦ Δικαίου παρὰ τῷ Ἁπ. Παύλῳ», περ. *Ἀρμενόπουλος* (ἔκδοσις Δικηγορικοῦ Συλλόγου Θεσσαλονίκης) 1979, 630 ἔξ. «Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἁπ. Παύλου εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ποινικοῦ δόγματος nullum crimen, nulla poena sine lege», *Ἐφημερίδα Ἑλλήνων Νομικῶν* 42, 730 ἔξ.

71. Βασιλείου Νικοπούλου, *Ἡ νομικὴ σκέψη τοῦ Ἁπ. Παύλου*, σ. 38. Ὅπως σημειώνει ὁ Καθηγητὴς Σ. Ἀγουρίδης, ὁ Ἁπ. Παῦλος στήν Ταρσό, «ἐδιδάχθη τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν σκέψιν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ... Εἰς τὴν Συναγωγὴν, ἦλθεν ὁ Παῦλος τὸ πρῶτον εἰς ἐπαφὴν με τὸν ζῆλον διὰ τὴν τήρησιν τοῦ Νόμου, με τὴν φαρισαϊκὴν εὐσέβειαν... Βεβαίως ὁ Παῦλος εἶχεν ἀκούσει καὶ περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν ἐθνικῶν καὶ περὶ τῶν διαφορῶν σχολῶν, ἰδιαίτερα περὶ τῶν Στωϊκῶν... Ἐνωρὶς ἐστάλη εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, διὰ νὰ σπουδάσῃ τὸν Νόμον πλησίον τῶν σοφῶν ραββίνων τῆς πρωτευούσης τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ... Εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν ὁ Παῦλος ἐσπουδάσε παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ τοῦ πρεσβυτέρου, ἐγγονοῦ τοῦ Χιλλέλ...»: Σάββα Ἀγουρίδου, «Παῦλος ὁ Ἀπόστολος», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* 10 (Ἀθήναι, 1960) 169-171. Ὁ ἴδιος ὁ Ἁπ. Παῦλος λέγει γιὰ τὸν ἑαυτὸν του τὰ ἑξῆς: «Ἐγὼ μὲν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ, πεπαιδευμένος κατὰ ἀκριβείαν τοῦ πατρῶου νόμου» (Πράξ. 22,3).

72. Βασιλείου Νικοπούλου, *ἔ.ἀ.*, 36-37.

τῆ βάση τῆς σύγχρονης τεολογικῆς ἐρμηνείας καὶ μὲ τὴν ὁποία ἄλλωστε συντασσόταν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, κυρίως μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ καὶ τὸ κλασσικὸ Ρωμαϊκὸ Δίκαιο, καὶ καταδίκασε ὡς δικαιόκτονο τὴν ἐρμηνεία τοῦ δικαίου μὲ βάση τὸ «γράμμα» (*verbum*) καὶ μόνον τοῦ νόμου... Ὁ ἰδρυτὴς τῆς Σχολῆς νομοδιδάσκαλος Χιλλέλ ἦταν φιλοσοφημένος νοῦς καί, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Holzner⁷³, ἤξερε νὰ βροῖσκει πάντοτε τὸ «πνεῦμα» αὐτοῦ⁷⁴.

Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν χωρίων τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἀπ. Παύλου, τὰ ὁποία σχετίζονται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς τὴ δικαιοσύνη, δειγματοληπτικῶς ἀναφέρομε τὰ ἑξῆς:

Ὁ Ἀπ. Παῦλος ἀντιδιαστέλλει τὴ δικαιοσύνη τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ καὶ κατακρίνει τοὺς Ἰουδαίους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι «ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἄγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν»⁷⁵.

Συμφώνως πρὸς ὅσα εἶχαν προαναγγεῖλει τὰ βιβλία τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Νόμου καὶ οἱ Προφῆτες, χωρὶς πλέον τὴ μεσολάβησι τοῦ Νόμου, ἀποκαλύφθηκε στὸν κόσμον ἡ δικαιοσύνη, δηλαδὴ ἡ σωτηρία ἐπέμβασις τοῦ Θεοῦ: «*Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας*»⁷⁶.

Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ποῦ ὁδηγεῖ στὴ σωτηρία, ἀποκαλύπτεται στὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ: «*Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι... Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται*»⁷⁷.

Ἡ Θεία Δικαιοσύνη, κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλο, δὲν ἀποκλείει ἐξ ἐπόψεως εἰδολογικῆς τῆς διάφορες μορφῆς τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης, ἀλλὰ θέλει τὴ χρησιμοποίησίν τους εἴτε μὲ νέο περιεχόμενο, εἴτε μὲ τὸ παλαιό, ὅταν τοῦτο δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίθεσι πρὸς τὴ χριστιανικὴ βιωθεωρία.

Ὁ Ἀπ. Παῦλος καταφάσκει τὴν ἔννοια τῆς ἀπονεμητικῆς ἢ διανεμητικῆς δικαιοσύνης, τὴν ὁποία εἶχαν προσδιορίσει

73. J. Holzner, *Παῦλος*, μτφρ. Ἱερ. Κοτσώνη, Ἀθήνα, σ. 30.

74. Βασιλείου Νικοπούλου, *ἑ.ἀ.*, 46-47.

75. *Ρωμ.* 10,3.

76. *Ρωμ.* 3, 21-22. Πρβλ. *Ρωμ.* 10,5, ὅπου ἐπίσης γίνεται διάκρισις «τῆς δικαιοσύνης τῆς ἐκ νόμου» καὶ τῆς «ἐκ πίστεως δικαιοσύνης».

77. *Ρωμ.* 1,16,17.

λ.χ. ὁ Σιμωνίδης⁷⁸ καὶ ὁ Οὐλπιανός⁷⁹. Ἔτσι ὁμιλεῖ γιὰ τὴν «δικαιοκρισίαν τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ»⁸⁰.

Χαρακτηριστικὸ εἶναι καὶ τὸ ἐξῆς χωρίο: «Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὸ τέλος τὸ τέλος, τῷ τὸν φόβον τὸν φόβον, τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν. Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους»⁸¹.

Ὅπως ἔχει ἐπισημανθῆ, ὁ Ἄπ. Παῦλος στὸ χωρίο αὐτὸ «χρησιμοποιεῖ τὸν νομικὸ ὄρο τῆς "ὀφειλῆς". Πρόκειται γιὰ καθαρὰ νομικὴ ἔννοια. Εἶναι τὸ *debitum* τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου»⁸².

Ἡ διανεμητικὴ δικαιοσύνη ἐκχριστιανίζεται μὲ τὴν ὑπόδειξι ὄχι μόνον τῆς ὀφειλῆς τοῦ «ἀγαπᾶν ἀλλήλους», ἀλλὰ καὶ τῆς ἀποφυγῆς ἀποδόσεως κακοῦ ἀντὶ κακοῦ: «Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς, εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε... Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες, προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων· εἰ δυνατόν, τὸ ἐξ ὑμῶν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες· μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοί, ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ»⁸³.

Ἐπομένως ἡ ὀφειλή, κατὰ τὸν Παῦλο, ἔχει διαστάσεις, ποὺ ὑπερβαίνουν τὰ ἐνδοκοσμικὰ δικαιονομικὰ αἰτήματα.

Ἐπειτα, ὁ Ἄπ. Παῦλος ἀφ' ἑνὸς μὲν παραγγέλλει ὅτι «εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω»⁸⁴, ἀφ' ἑτέρου δὲ τονίζει ὅτι «ἄξιός ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ»⁸⁵ καὶ ὅτι «τῷ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογιζέται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ ὀφείλημα»⁸⁶. Ἀξιοσημείωτη ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐξῆς προτροπή: «Οἱ κύριοι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε»⁸⁷.

Ἡ ὑπέρβασις τῶν ἐπιγειῶν δικαιονομικῶν διατάξεων μὲ τὴν ἀγάπη εἶναι ἔκδηλη σὲ πολλὰ σημεῖα τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἄπ. Παύλου. Στὸν περιφρημὸ ὕμνο τῆς ἀγάπης στὸ 13ο κεφάλαιο τῆς Α'

78. Κατὰ τὸν Σιμωνίδη, δικαιοσύνη εἶναι «τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἐκάστω ἀποδιδόναι»: Πλάτωνος, *Πολιτεία*, I, 6,331b. Πρβλ. Πλάτωνος, *Πολιτικός*, 294e-295a: «ἀκριβῶς ἐνὶ ἐκάστω τὸ προσήκον ἀποδιδόναι».

79. Κατὰ τὸν Οὐλπιανὸ, «*iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuere*»: *Ulpianus*, *Libro primo regularum* = *Digesta* I, 1, 10 princ. § 11, σμμ. 5.

80. *Ρωμ.* 2, 5-6.

81. *Ρωμ.* 13, 7-8.

82. Βασιλείου Νικοπούλου, *ἑ.ἀ.*, σ. 75.

83. *Ρωμ.* 12, 14-19.

84. *Β' Θεσσ.* 3,10.

85. *Α' Τιμ.* 5,18.

86. *Ρωμ.* 4,4.

87. *Κολ.* 4,1.

πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, λέγονται: «*Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ..., οὐ ζηλοῖ..., οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ· πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει*»⁸⁸.

Ἡ περιχώρησις ὄλων τῶν διατάξεων τοῦ θετικοῦ δικαίου στὴν ὑπερακοντιζούσα αὐτὸ χριστιανικὴ ἀγάπη εἶναι φανερὴ στὸ ἐξῆς χωρίο: «*Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε εἰμὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους· ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον (τὸν ὄλον) νόμον πεπλήρωκε. Τὸ γὰρ οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιούται, ἐν τῷ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται· πληρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη*»⁸⁹.

Γιὰ τὴ σχέσηι δικαιοσύνης καὶ ἀγάπης, ὁ ἀείμνηστος Κ. Τσάτσος εἶχε παρατηρήσει ὅτι ἡ δικαιοσύνη «*συμβιβάζεται μὲ τὴ σχετικότητα τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος. Ὅμως μοιραίως ἀπάνω σ' αὐτὴν θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ στηρίζεται ἡ συμβίωσις τῶν ἀνθρώπων, διότι ἡ δικαιοσύνη μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλεται στοὺς ἀνίκανους νὰ συμμορφωθοῦν ἀπὸ μόνοι τους στὶς ἐντολές της, ἐνῶ ἡ ἀγάπη πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐλευθερίᾳ τοῦ πράττοντος καὶ ἐὰν ἐπιβαλλόταν δὲν θὰ ἦταν ἀγάπη... Τὸ ἀγαπᾶτε ἀλλήλους... ἀναβλύζει ἐλεύθερα ἀπὸ τὴν καρδιὰ ἐκεῖνου ποὺ ἀγαπᾷ... Ἡ ἀγάπη δὲν ἀποτιμᾷ, ἀλλὰ συγχωρεῖ, δὲν διακρίνει δικαίους καὶ ἀδίκους, ἀλλὰ τοὺς κλείνει ὄλους στὴν ἀγκαλιά της*»⁹⁰.

Ὁ Ἄπ. Παῦλος παρουσιάζει ἐπίσης ἀνεπτυγμένη διδασκαλία περὶ Φυσικοῦ Δικαίου, τὸ ὁποῖο ἰσχύει γιὰ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ γιὰ ὅλα τὰ ἔθνη. Γι' αὐτὸ, ὅπως τονίζει, καὶ ἀνάμεσα στοὺς εἰδωλολάτρεις ὑπάρχουν θεοσεβεῖς ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι, ἂν καὶ δὲν δόθηκε σ' αὐτοὺς γραπτὸς νόμος καὶ ἀντίστοιχο θετικὸ δίκαιο, ὀδηγούμενοι ἀπὸ τὸν ἔμφυτο ἠθικὸ νόμο, πράττουν ὅ,τι διατάσσει ὁ γραπτὸς νόμος. Νόμος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτὸς τους, δηλαδὴ ἡ συνειδησίς τους. Οἱ ἐθνικοὶ αὐτοὶ τὸ ἔργο, ποὺ κάνει ὁ νόμος νὰ διαφωτίσῃ τοὺς ἀνθρώπους στὸ νὰ διακρίνουν τὸ ἀγαθὸ ἀπὸ τὸ κακὸ, ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ ἔχουν γραμμένο στὶς καρδιές τους, ὅταν ἡ συνειδησίς τους δίδῃ μαρτυρία σ' αὐτοὺς γιὰ κάθε πράξι καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ λογισμοὶ τους ἀναμεταξύ τους κατηγοροῦν ἢ καὶ ἀπολογοῦνται. Οἱ ἐπισημάνσεις αὐτὲς τοῦ Ἄπ. Παύλου παρουσιάζονται ὡς ἐξῆς: «*Ὅταν γὰρ*

88. *Α' Κορ.* 13, 4-7.

89. *Ρωμ.* 13, 8-10.

90. Κ. Τσάτσου, *Διάλογοι σὲ Μοναστήρι*, 1983, σσ. 60 καὶ 84.

ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῆ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοῖς εἰσι νόμος· οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων»⁹¹.

Θὰ ἴμποροῦσε γιὰ τὸ Φυσικὸ Δίκαιο ὁ Ἄπ. Παῦλος νὰ ἐπαναλάβῃ τὴ διατύπωση, ποὺ χρησιμοποίησε σὲ ἄλλη συνάφεια, δηλ. τὸ ὅτι τὸ Δίκαιο αὐτὸ εἶναι «ἐγγεγραμμένον ἐν ταῖς καρδίαις... οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίνας (ὅπως ἄλλοτε ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος), ἀλλὰ ἐν πλαξὶ καρδίαις σαρκίνας»⁹².

Ἡ διδασκαλία αὐτῆ τοῦ Ἄπ. Παύλου, στὴν ὁποία βλέπομε τὴν ἐπίδρασι τῶν Στωϊκῶν, συνδέει τὴ «δικαιογόνο λειτουργία τῆς συνειδήσεως»⁹³ μὲ ἓνα εἶδος ἐσωτερικῆς δίκης: «Ἡ δίκη, λοιπόν, τῶν λογισμῶν διεξάγεται ἐνώπιον τοῦ ἐσωτερικοῦ δικαστηρίου, τὸ ὁποῖον ἐδρεύει στὴν καρδιὰ τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Σ' αὐτὴν ἡ συνείδηση κατέχει διπλὴ θέση τοῦ δικαστῆ, ἀλλὰ καὶ τοῦ μάρτυρα, στὰ πλαίσια ἐνὸς ἀπόλυτου ἀνακριτικοῦ συστήματος. Κατηγορούμενοι εἶναι οἱ ἄδικοι καὶ ἄνομοι λογισμοί. Μηνυτὲς καὶ κατήγοροι οἱ δίκαιοι λογισμοί»⁹⁴.

Στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἄπ. Παύλου ὑπάρχουν πολλὲς ἄλλες διατυπώσεις, ποὺ πείθουν γιὰ τὸν νομικὸ ἐξοπλισμὸ τοῦ Ἄπ. Παύλου. Ἴδου μερικὰ παραδείγματα:

Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ἐρμηνείας τῶν διατάξεων τοῦ Δικαίου προβάλλει τὴν ἀριστοτελικὴ ἐπιείκεια⁹⁵, τονίζοντας ὅτι «τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ»⁹⁶.

Ὁ Ἄπ. Παῦλος στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ἀναμφιβόλως ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴ Σχολὴ τῶν Χιλλέλ - Γαμαλιήλ, ἡ ὁποία «εἶχε ἀναγάγει σὲ δόγμα τὴν ἐρμηνεία τοῦ Δικαίου μὲ βάση πάντα τὸ "πνεῦμα" τοῦ νόμου»⁹⁷. Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ προτροπή: «Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις»⁹⁸.

Ὁ Ἄπ. Παῦλος γνωρίζει τὴν ἔννοια τοῦ ὑπάτου σκοποῦ τοῦ Δικαίου, στὸν ὁποῖο δίδει εἰδοποιὸ χριστιανικὸ περιεχόμενο, ὅταν τονίξῃ

91. Ρωμ. 2, 14-15.

92. Β' Κορ. 3,3.

93. Βασ. Νικοπούλου, *ἑ.ά.*, σ. 125.

94. *ἑ.ά.*

95. Περβλ. Κ. Τσάτσου, *Τὸ πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας τοῦ Δικαίου*, β' ἔκδ., σ. 224.

96. Β' Κορ. 3,6.

97. Βασ. Νικοπούλου, *ἑ.ά.*, σ. 180.

98. Φιλιπ. 4,5.

«πλήρωμα οὖν νόμου ἢ ἀγάπη»⁹⁹ ἢ «τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῶ πιστεύοντι»¹⁰⁰.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ Πολιτειολογία τοῦ Ἁπ. Παύλου, ὁ ὁποῖος τονίζει ὅτι πρέπει κάθε πολίτης νὰ ὑποτάσσεται σ' ἐκείνους, ποὺ κατέχουν ἀνώτερες ἐξουσίες στὴν Πολιτεία. Τὸ καθεστῶς τοῦ Κράτους μὲ τις ἐξουσίες του εἶναι σύμφωνο πρὸς τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ συμβίωσι τῶν ἀνθρώπων σὲ κοινωνίες. Συνεπῶς κάθε ἐξουσία προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεό, οἱ δὲ ἄρχοντες, ποὺ τὴν ἀσκοῦν, ἔχουν ταχθῆ με ἀπόφασι τοῦ Θεοῦ. Ὡστε ἐκείνος, ποὺ ἀντιτάσσεται στὴν ἐξουσία, ἐναντιώνεται στὴ διαταγὴ τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἄξιοι τῆς ἀποστολῆς τους ἄρχοντες δὲν ἐμπνέουν φόβο γιὰ τὰ καλὰ ἔργα, ποὺ συντελοῦν στὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ πρόοδο, ἀλλὰ γιὰ τὰ κακὰ ἔργα, ποὺ διαταράσσουν τὴν κοινωνικὴ ἀσφάλεια καὶ τάξι. Ὅποιος συντελεῖ στὸ καλὸ τῆς κοινωνίας, θὰ ἔχη ἔπαινον ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὑπηρέτες τοῦ Θεοῦ πρὸς προστασίαν τῶν πολιτῶν. Κρατοῦν τὴ μάχαιρα, τὸ σύμβολο αὐτὸ τῆς δικαστικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, γιὰ νὰ ἐπιβάλλουν τιμωρίες στοὺς κακοποιούς. Ἡ ὑποταγὴ στοὺς ἄρχοντες ἐπιβάλλεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν φόβο τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ ὡς δικαία ἀπαίτησις τῆς συνειδήσεως. Πρέπει νὰ πληρῶνονται οἱ φόροι. Οἱ ἄρχοντες εἶναι ὑπηρέτες τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικῶς με τὴν δημοσίαν ὑπηρεσία.

Οἱ κάπως ἐκτενεῖς αὐτὲς ἀπόψεις τοῦ Ἁπ. Παύλου γιὰ τὴν κρατικὴ ἐξουσία καὶ τοὺς ἄρχοντες εἶναι διατυπωμένες στὸ 13ο κεφάλαιο τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς ὡς ἐξῆς: «Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ οὐσαι ἐξουσίαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν. Ὡστε ὁ ἀνυπακούσμενος τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν· οἱ δὲ ἀνθεστηκότες ἑαυτοῖς κρίμα λήψονται. Οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. Θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; Τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ ἔξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστί σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῆς, φοβοῦ· οὐ γὰρ εἰκὴ τὴν μάχαιραν φορεῖ Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν εἰς ὀργήν, ἐκδικῶς τῶ τὸ κακὸν πράσσοντι. Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργήν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε· λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσιν εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες»¹⁰¹.

99. Ρωμ. 13,10.

100. Ρωμ. 10,4.

101. Ρωμ. 13, 1-7.

Εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ ἀπόψεις αὐτὲς τοῦ Ἀπ. Παύλου δὲν ἀναφέρονται στὴν ποιότητα τῶν ἐκάστοτε συγκεκριμένων ἀρχόντων, ἀλλὰ στὴν κατὰ τεκμήριον σύμφωνη πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ πολιτικὴ ἐξουσία. Ὅπως ἔχει τονίσει ὁ ἀείμνηστος Καθηγητῆς Παναγιώτης Τρεμπέλας, στὴ διδασκαλία αὐτὴ ὁ Ἀπ. Παῦλος ἐξετάζει τὸ ζήτημα ἀπὸ ὑψηλότερη καὶ καθολικώτερη σκοπιά, «ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐμφανίζονται τὸ κράτος καὶ αἱ ἐξουσίαι αὐτοῦ ὡς ἐξασφαλίζοντα τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν τοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ μετὰ τῶν ὁμοίων ἐπιτυγχάνοντος τὴν πρόοδον αὐτοῦ ἀνθρώπου»¹⁰². Ἡ ὅλη ζωὴ τοῦ Ἀπ. Παύλου, ὅπως καὶ ὄλων τῶν Ἀποστόλων, προσδιορίζει τὰ ὅρια τῆς ὑποταγῆς στὴν κρατικὴ ἐξουσία. Γιὰ ὄλους πάντοτε ἴσχυε τό: «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις»¹⁰³. Γι' αὐτὸ ὄλοι σχεδὸν ὀδηγήθηκαν σὲ μαρτυρικὸ θάνατο.

Ὁ Ἀπ. Παῦλος ἔπειτα εἶναι ὁ κήρυξ τῆς ἐν Χριστῷ ὄντολογικῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων: «Οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλληνι, οὐκ ἐνὶ δούλῳ οὐδὲ ἐλεύθερῳ, οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θήλῃ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»¹⁰⁴. Ἐξ ἄλλου στὴ διδασκαλία τοῦ Ἀπ. Παύλου «τὸ Ποινικὸ Δίκαιο εὐτύχησε νὰ βρεῖ τὸν θεμελιωτὴ τῆς βασικῆς του ἀρχῆς: ἐγκλημα δὲν ὑφίσταται καὶ ποινὴ δὲν ἐπιβάλλεται χωρὶς νόμο»¹⁰⁵. Ὁ Ἀπ. Παῦλος διεκήρυξε ὅτι ὅπου δὲν ὑπάρχει νόμος, ἐκεῖ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ παράβασι: «Οὐ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις»¹⁰⁶. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ συμπίπτει πρὸς τὸν σύγχρονο νομικὸ κανόνα: «Nullum crimen, nulla poena sine lege»¹⁰⁷.

Ἐπειτα, ὅπως ἔχει ἐπισημανθῆ, «στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου συναντᾶμε πολλὰς νομικὰς ἔννοιες, ἀκόμη δὲ καὶ ὁλόκληρους δικαιοκτοῦς θεσμούς, οἱ ὅποιοι ἀνήκουν ἀποκλειστικὰ στὸ ἀσικὸ Δίκαιο... Ἡ ἐπιλεγμένη χρῆση τους ὀφείλεται σὲ ἐγκρατέστατο νομοδιδάσκαλο»¹⁰⁸.

Ἴδου μερικὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα: «Ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ. Εἰ δὲ τέκνα καὶ κληρονόμοι, κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ

102. Παν. Τρεμπέλας, «Ὁ Παῦλος καὶ τὰ ἀνθρώπινα προβλήματα», περ. Ἀκτῖνες, 1951, σ. 257.

103. Πράξ. 5,29.

104. Γαλ. 3,28.

105. Βασ. Νικοπούλου, ἔ.ἀ., σ. 259.

106. Ρωμ. 4,15. Πρβλ. Ρωμ. 5,13: «Ἀμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου». Ρωμ. 3,20: «Διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας». Ρωμ. 7,8: «Χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά». Α' Κορ. 15,56: «Ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος».

107. Βασ. Νικοπούλου, ἔ.ἀ., σ. 258.

108. Βασ. Νικοπούλου, ἔ.ἀ., σ. 294 καὶ ἐξῆς ἕως τὸ τέλος.

Χριστοῦ»¹⁰⁹. «Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ..., ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν... Ὡστε οὐκέτι εἰ δούλος, ἀλλ' υἱὸς» εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ»¹¹⁰.

Ὁ Ἀπ. Παῦλος γνωρίζει τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ἔχει ὁ Ρωμαῖος πολίτης (civis romanus). Γι' αὐτὸ ἐρωτᾷ, «εἰ ἄνθρωπον Ρωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστιζεῖν»¹¹¹. Ὁ Ἀπ. Παῦλος ἀναμφιβόλως γνώριζε τὶς δικαιονομικὲς ἔννοιες τοῦ ὀφειλέτου καὶ τῆς ὀφειλῆς¹¹², τοῦ ἀρραβῶνος¹¹³, τῆς μεσιτείας¹¹⁴, τοῦ γάμου¹¹⁵, τοῦ ἀδιάλυτου καὶ τῆς λύσεως τοῦ γάμου¹¹⁶, τῶν σχέσεων γονέων καὶ τέκνων¹¹⁷, τῆς ἐπιτροπείας¹¹⁸, τῆς διαθήκης¹¹⁹, τῆς κληρονομίας¹²⁰ κ.λπ.

Στὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι καὶ σὲ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης γίνεται λόγος περὶ δικαιοσύνης. Ἔτσι

109. Ρωμ. 8, 16-17.

110. Γαλ. 4, 4-7.

111. Πράξ. 22,25.

112. Ρωμ. 4,4: «Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ ὀφειλῆμα». Ρωμ. 8,12: «Ὁφειλέται ἐσμέν...». Γαλ. 5,3: «Ὁφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι». Ρωμ. 13,7: «Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς». Ρωμ. 13,8: «Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους».

113. Β' Κορ. 1,22: «Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν». Πρβλ. Β' Κορ. 5,5. Ἐφεσ. 1,13-14: «Ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ Ἁγίῳ, ὃς ἐστὶν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν...».

114. Α' Τιμ. 2,5: «Εἰς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων».

115. Ἐφεσ. 5, 28-32, ὅπου, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τονίζεται ὅτι «ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα ὁ ἀγαπᾶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ..., καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν...».

116. Α' Κορ. 7,27: «Δέδεσαι γυναικί; μὴ ζητεῖ λύσιν». Α' Κορ. 7, 10-11: «Γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι· ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος».

117. Ἐφεσ. 6,4: «Οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου». Ἐφεσ. 6,1: «Τὰ τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν Κυρίῳ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ δίκαιον».

118. Γαλ. 4, 1-2: Ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νηπιὸς ἐστίν..., ὑπὸ ἐπιτρόπου ἐστὶ καὶ οἰκονόμος».

119. Γαλ. 3,15: «Ἀνθρώπου κεκρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ ἢ ἐπιδιατάσσεται». Πρβλ. Ἐβρ. 9, 16-17: «Ὅπου γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τοῦ διαθεμένου· διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία, ἐπεὶ μήποτε ἰσχύει ὅτε ζῆ ὁ διαθέμενος».

120. Ἐφ. 1,14: «ἀρραβῶν τῆς κληρονομίας ἡμῶν». Ἐφ. 1,18: «ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας». Κολ. 3,24: «Ἀπὸ Κυρίου ἀπολήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας». Πρβλ. Ἐβρ. 9,15: «Ὅπως... τὴν ἐπαγγελίαν λάβωσιν οἱ κεκλημένοι τῆς αἰωνίου κληρονομίας».

λ.χ. ἡ Καθολικὴ Ἐπιστολὴ τοῦ Ἰακώβου τονίζει τὸν στενὸ σύνδεσμο δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης: «*Καρπὸς δὲ τῆς δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην*»¹²¹. Κατὰ τὸ παράγγελμα τῆς Α' Καθολικῆς Ἐπιστολῆς Πέτρου, «*ταῖς ἀμαρτίαις ἀπογεγόμενοι τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν*»¹²². Κατὰ τὴ διαπίστωση τῆς Α' Καθολικῆς Ἐπιστολῆς Ἰωάννου «*πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ*»¹²³.

4. Ἐπιλεγόμενα.

α) Ἀπὸ ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω, καθίσταται φανερὸν ὅτι κατὰ τὴν Ἁγία Γραφή κάθε τι ἐξωβιβλικὸ καὶ ἐξωχριστιανικὸ δὲν εἶναι ἀναγκαίως καὶ ἀντιχριστιανικὸ. Σημαντικὴ σχετικῶς εἶναι ἡ ἀπὸ τὸν ἅγιο Εἰρηναῖο ἐπαναληφθεῖσα διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, κατὰ τὴν ὁποία τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἦταν «*ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς*»¹²⁴.

Στὰ πλαίσια τῆς βιβλικῆς βιοθεωρίας καὶ ιδίως τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς γίνεται μία ἀνακεφαλalaίωσις (recapitulatio) τῶν οὐρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων, δηλαδὴ ἀφ' ἐνὸς τῆς ἀποκαλυφθείσης ἐξ οὐρανοῦ ἀληθείας καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν ὑγιῶν ἐπιγείων μορφῶν τοῦ ὑπαρξιακοῦ, τοῦ ἠθικοκοινωνικοῦ, τοῦ δικαιονομικοῦ, τοῦ πολιτειακοῦ καὶ τοῦ πολιτιστικοῦ προσανατολισμοῦ. Ἔτσι ἐξηγεῖται πῶς ἡ Ἁγία Γραφή παρέλαβε δικαιονομικὰς ἔννοιες τοῦ περιβάλλοντος, ἐνέβαλε σὲ πολλὰς ἐξ αὐτῶν νέο περιεχόμενον καὶ ἐπὶ πλεον τὶς συνεπλήρωσε μὲ στοιχεῖα τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως, τὰ ὁποῖα ὀδηγοῦν σὲ ἀλληλοπεριχώρησι ἀνθρωπίνου καὶ θεοῦ Δικαίου καὶ σημαίνουν σὲ μεγάλη ἔκτασι ὑπέρβασι γενετικῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ ἱστορικοφιλοσοφικὰς δομὰς καὶ τυχὸν δικαιονομικὰ πλαίσια τοῦ περιβάλλοντος.

β) Ὑπὸ τὴν ὀπτικὴ γωνία τῆς Βίβλου, τὸ σπουδαιότερον ἐλατήριο καὶ συγχρόνως μέσο πραγματοποιήσεως τοῦ ἰδανικοῦ τῆς δικαιοσύνης καὶ ιδίως τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν κυρία προϋπόθεσι τῆς ἀρμονικῆς συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ἡ μεγίστη τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν ἢ μᾶλλον τὸ ὑψιστὸ τῶν ἀνθρωπίνων χαρισμάτων, δηλαδὴ ἡ ἀγάπη, ποῦ εἶναι τὸ διακριτικὸ γνώρισμα τῶν Χριστιανῶν (Ἰωάν. 13,35), οἱ ὁποῖοι πρέπει νὰ

121. Ἰακ. 3,18.

122. Α' Πέτρο. 2,24.

123. Α' Ἰωάν. 3,10.

124. Ἐφ. 1,10.

«ἐργάζονται τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας»¹²⁵ καὶ ἐπὶ πλέον νὰ ἔχουν ζωντανή συνείδησι ὅτι «οἱ πολλοὶ ἐν σώμα ἔσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθ' εἷς ἀλλήλων μέλη»¹²⁶. Ἐπομένως ἡ δικαιοσύνη εἶναι τρόπον τινὰ ἡ πολιτικοκοινωνικὴ διάστασις τῆς ἀγάπης, εἶναι τὸ κριτήριον, ἡ βυθομετρικὴ βολίς, μὲ τὴν ὁποία μετροῦμε τὸ βάθος τῆς ἐν Χριστῷ ἀνακαινίσεώς μας¹²⁷.

γ) Συνισταμένη ὅλων τῶν περὶ δικαιοσύνης ὁραματισμῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι ὁ στίχος τῆς Β' Καθολικῆς Ἐπιστολῆς Πέτρου: «Καινοὺς οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ»¹²⁸.

125. Γαλ. 6,10.

126. Ρωμ. 12,5. Πρβλ. Κολ. 1,18: «Καὶ Αὐτὸς (ὁ Χριστός) ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος, τῆς Ἐκκλησίας».

127. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Χριστιανισμὸς καὶ Πολιτικὴ*, σσ. 32-33.

128. Β' Πέτρο. 3,13.